

ЮБИЛЕЯТ НА ПИСАТЕЛЯ И КУЛТУРНАТА ПАМЕТ

Дечка Чавдарова

THE AUTHOR'S JUBILEE AND CULTURAL MEMORY

Dechka Chavdarova, Shumen University, Bulgaria

Връзката на литературата с културната памет има множество измерения: интертекстуалността в широкия смисъл на понятието (присъствието в литературната творба на „следи“ от различни текстове на културата, които писателят пази в своята памет), ролята на литературата да утвърждава в колективната памет концепти/митологеми на националната култура (герои, събития, „места на паметта“), мястото на самия писател в културната памет, а в някои случаи – превръщането му в национална икона.

Юбилеят е специфичен социокултурен механизъм за периодично възкресяване на спомена за значими за дадена общност личности, сред които важно място заемат писателите. Напоследък феноменът *юбилей* привлича особения интерес на изследователите – литературоведи, социолози, културолози – като се заговори дори за отделна научна област *юбилеознание*. Този интерес можем да си обясним с налагането на културната антропология в съвременната хуманитаристика и на социологията на литературата в литературознанието (тенденция, заложена още в рамките на семиотичната школа). Появиха се дисертации, посветени на юбилея, които поставят акцента върху литературния юбилей: „Юбилеят като социокултурен феномен“ на А. Г. Евтушенко (Evtushenko, 2012), „Памет, юбилей, канон“ на Е. Димитров върху българската култура – публикувана като монография (Dimitrov, 2012). А. Евтушенко разглежда връзката юбилей – празник, значението на юбилея в социокултурното пространство, функцията му като форма на културната памет, превръщането му в обект на митологизация и философска рефлексия в руската културна традиция. Е. Димитров проследява генезиса на юбилея в библейската традиция, в римската култура и в епохата на Възраждането в Италия, представя своето виждане за същността на юбилея („връщане“ на забравената цикличност на времето, празничност, връзка със сакралното, връзка с властта), разкрива механизмите на юбилея (неговата организация, ролята на държавата, увенчаването на писателя, манифестациите, налагането на литературни титлатури). В Русия и в България се осъществиха научни форуми, на които се продължи дискусиата върху същността и ролята на

юбилея в културата. В Русия в рамките на IX Санкт-Петербургски международен салон на книгата през май 2014 г. се проведе Кръгла маса на тема „Феноменът на литературния юбилей: pro et contra“, организирана от Катедрата по руска литература при РГГПУ „А. И. Херцен“ и Центъра за четене при Руската национална библиотека. Събирането на участници от различни области – литературоведи, библиотекари, музейни работници, учители – дава възможност юбилеят да се осветли от различни ракурси: ролята му като форма на културната памет, мястото му в културните практики на музеите и библиотеките, юбилеите на „гениите на мястото“ и др.¹ През същата година, през ноември (наистина „идеите „витаат във въздуха“!), Катедрата по руска литература при СУ „Св. Климент Охридски“ организира научна конференция, посветена на връзката юбилей – канон (Klasika i kanon...2016).

Един от особено важните проблеми, свързани със спецификата и функцията на литературния юбилей, е глорификацията на писатели, които са се превърнали в национални икони и следователно имат значима роля за запазването и конструирането на националната идентичност. В тези случаи творчеството на писателя функционира не толкова като естетическа ценност, колкото като ценност на националната митология. Не е случайно, че А. Евтушенко илюстрира своите наблюдения върху същността на юбилея с Гоголевите юбилеи в Русия (макар че за ролята на национална икона Пушкин си съперничи с Гогол), а Е. Димитров – с юбилеите на Вазов у нас. Именно юбилеят на такъв тип писател осъществява в най-голяма степен функцията, която подчертава А. Евтушенко: „[...] юбилеят представлява такава фаза от колективния живот, в която индивидът много по-интензивно, отколкото в делничния живот, проявява публично своето единство с групата и нейните ценности: участва в колективни ритуално-обрядови мероприятия, ставайки причастен към сакралните норми на поведение“ (Evtushenko, 2012). Юбилеят на писателя може да бъде употребен и от властта за политически цели, при което се актуализират определени творби, или от дадени творби се извличат едни идеи, като се игнорират други. Примери за идеологическо „присвояване“ на твореца привежда П. Дебрецени, който анализира юбилеите на Пушкин в СССР през 1937 и 1949 г. (Debretseni, 1993). На това явление обръща внимание и А. Евтушенко в споменатата дисертация: „Юбилеят и извиканите от него за живот информационни потоци се използват от официалната пропаганда и като събитие, подхранващо културната памет, и като възможност за фалшификация на историята“ (Evtushenko, 2012). Текстът на самия изследовател крие обаче опасността от подчиняване на юбилея на актуалната национална идеология: споменава се за ролята му като противодействие на „преориентацията на руското общество към Запада, на т. нар. „уестърнизация“, на снизяването на общото ниво на културата и подмяната на идеалите“. В българската култура ролята на държавата в утвърждаването

¹ Вж. информация и коментар на докладите у Черняк (Chernyak, 2014).

на ценността на писателя се проявява при юбилеите на Вазов, които според Е. Димитров формират матрица на юбилея (Dimitrova, 2012, р. 113). Изследователят стига до извода, че за пръв път писател със закон е утвърден като „народен поет“ (Dimitrova, 2012, р. 109). Още нещо важно – по време на юбилея на писател, който е национална икона, колективът осмисля с негова помощ своето настояще, привлича го като свой съвременник и съмишленик.

Като имаме предвид аксиомата за литературоцентричността на руската култура, можем да открием в юбилеите на руски писатели през последните 20 години ярки прояви на ролята на литературния юбилей да консолидира националната общност, да стимулира митологизацията/сакрализацията на писателя, да се превърне в обект на политическа употреба: такива са юбилеят на Пушкин през 1999 г., юбилеят на Лермонтов през 2014 г., юбилеите на Гогол през 1999 и 2016 г. Пушкин е въвличен във вечния спор върху дилемата Русия и Европа (с проблематизирането на въпроси като може ли срещу паметника на Пушкин да съществува ресторант „Макдоналдс“, обичал ли е Пушкин европейската кухня, каква е актуалността на икономическите идеи на Пушкин). Лермонтов се оказва от една страна „участник“ в руско-украинския спор като опонент на руската власт, а от друга страна, е използван от тази власт в качеството си на руски офицер, сражавал се в Кавказ. Юбилеят на Гогол през 2009 г. провокира споровете за принадлежността на писателя към Русия или Украйна (един от частните случаи в този спор е забраната на филма на В. Бортко „Тарас Булба“ в Украйна като антиукраински), размишленията за съвременните аферисти като Гоголеви герои, актуализирането на религиозните идеи на Гогол.

Тези юбилеи са съпътствани от множество научни форуми, които провокират литературоведите не само за нов прочит на творчеството на споменатите писатели, но и за изследване на механизмите за тяхната митологизация и сакрализация, засилващи се по време на юбилеите им. Отбелязването на 200-годишнината от рождението на Пушкин вдъхновява за разкриване на митологизацията/сакрализацията на Пушкин в руската култура (Krysteva, 2000; Zagidulina, 2001), за осмисляне на ролята на Пушкиновите юбилеи в България като „социално-идеологически институт на срещата между двете (руската и българската) литератури“ (Manolakev, 1999, р. 422). По повод на юбилея на Лермонтов през 2014 г. изследователският интерес е привлечен от политическата употреба на Лермонтов в съвременния руски политически дискурс (Chavdarova, 2016). Юбилеите на Гогол през 1999 и 2016 г. са съпътствани от научни конференции в Москва, Санкт-Петербург, Рим, Белград, Будапеща, Шумен (издателството на Шуменския университет публикува сборника „Вечният Гогол“). Наред с подчиняването на Гоголевото творчество на съвременната национална идеология (акцента върху славянофилските идеи, прочита

в ракурса на Православието, без който според И. Есаулов Гогол не може да бъде разбран (Esaulov, 2017), изследователското внимание е насочено (както в случая с Пушкин) към митологизацията на писателя в руската култура (Krusteva, 2017).

В настоящето издание са представени текстове, посветени на юбилея на Тургенев през 2018 г.: както интерпретации на творчеството на Тургенев и неговото място в културната памет, така и изследване на юбилеите на Тургенев. Като имаме предвид, че става дума за рецепцията на чужд писател в българската култура, можем да разсъждаваме както върху мястото на творчеството на руския писател като универсална ценност в нашата културна памет, така и по въпроса за осмислянето на Тургенев като „свой“, близък на българската национална кауза (става дума, разбира се, за образа на българина в романа „В навечерието“/„Накануне“ и за отклика на жестокостите след потушаването на Априлското въстание в „Крик в Уиндзор“).

References

Chavdarova, D. (2016). Yubiley Lermontova v rusском politicheskom diskurse. In *Klasika i kanon v ruskata literatura. Yubileyat*. R. Bozhankova, L. Dimitrov, I. Chekova, G. Petkova, R. Parashkevova. (Eds.). Sofia: Fakel, 24-29. [Чавдарова, Д. Юбилей Лермонтова в русском политическом дискурсе. В *Класика и канон в руската литература. Юбилеят*. Р. Божанкова, Л. Димитров, И. Чекова, Г. Петкова, Р. Парашкевова. (ред.). София: Факел, 2016, 24-29].

Chernyak, M. A. (2014). Fenomen literaturnogo yubileya: pro et contra. In *Bibliotechnye delo*, 12. [Черняк, М. А. Феномен литературного юбилея: pro et contra. В *Библиотечное дело*, 2014, 12. <http://naukarus.com/fenomen-literaturnogo-yubileya-pro-et-contra>].

Chernyak, M. A. (2015). Literaturnyy yubiley kak forma kulturnoy pamyati: sluchay Vs. Ivanova. In *Sibirskiy filologicheskiy zhurnal*, 2015, 3. [Черняк М. А. Литературный юбилей как форма культурной памяти: случай Вс. Иванова. В *Сибирский филологический журнал*, 2015, 3. http://www.philology.nsc.ru/journals/spj/pdf/2015_3/03.pdf].

Debretseni, P. (1993). Zhitiye Aleksandra Boldinskogo: kanonizatsiya Pushkina v sovetskoй culture. In *Russkaya literatura XX veka*. Sankt-Peterburg. [Дебрецени П. Житие Александра Болдинского: канонизация Пушкина в советской культуре. В *Русская литература XX века*. Санкт Петербург, 1993, 258-283).

Dimitrov, E. (2012). *Pamet, yubiley, kanon*. Sofia: Iztok-Zapad, 2012. [Димитров Е. *Памет, юбилей, канон*. София: Изток-Запад, 2012].

Esaulov, I. A. (2017). Gogol v rusском i slavyanskom kontekstah ponimaniya. In *Gogol i slavyanskiy mir: Shestnadtsatye Gogolevskiye chteniya: Sbornik nauchnykh statey po materialam Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. Moskva, 29 marta – 4 aprelya 2016 g.* Departament kultury g. Moskvyy; Dom N. V. Gogolya – memorialnyy muzey i nauchnaya biblioteka. Vikulovoy V. P. (Ed.). Moskva/ Novosibirsk: Novosibirskiy izdatelskiy dom, 78-83. [Есаулов, И. А. Гоголь в русском и славянском контекстах понимания. В *Гоголь и славянский мир: Шестнадцатые Гоголевские чтения: Сб. науч. статей по материалам Международной научной конференции, Москва, 29 марта; Белград, 30 марта – 4 апреля 2016 г.* Департамент культуры г. Москвы; “Дом Н. В. Гоголя – мемориальный музей и научная библиотека”. Под общей редакцией В. П. Викуловой. Москва/ Новосибирск: Новосибирский издательский дом, 2017, 78-83].

Evtushenko, A. G. (2012). *Yubiley kak sotsiokulturnyy fenomen. Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk. Moskva.* [Евтушенко, А. Г. *Юбилей как социокультурный феномен. Автореферат диссертации кандидата филологических наук. Москва, 2012.*]

Klasika i kanon... (2016). *Klasika i kanon v ruskata literatura. Yubileyat.* R. Bozhankova, L. Dimitrov, I. Chekova, G. Petkova, R. Parashkevova. (Eds.). Sofia: Fakel. [*Класика и канон в руската литература. Юбилеят.* Р. Божанкова, Л. Димитров, И. Чекова, Г. Петкова, Р. Парашкевова. (Ред.) София: Факел, 2016, 24-29].

Krysteva, D. (2001). Mifologizatsiya poeta v Rossii kontsa 18 – pervoy treti 19 veka i aspekty sakralizatsii Pushkina. K probleme russskoy mentalnosti. In *Studia Slavica*, Shumen, 61-75. And in: *Bolgarskaya rusistika*, 3-4, 38-47. [Мифологизация поэта в России конца 18 – первой трети 19 века и аспекты сакрализации Пушкина. К проблеме русской ментальности. В *Studia slavica*, Shumen, 2000, 61-75. И в *Болгарская русистика*, 2001, № 3-4, 38-47].

Krysteva, D. (2017). Mirskaya kanonizatsiya Gogolya i ideologicheskie narrativy serediny XIX veka. In *Gogol i slavyanskiy mir: Shestnadtsatye Gogolevskiye chteniya. Sbornik nauchnykh statey po materialam Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. Moskva, 29 marta – 4 aprelya 2016.* Departament kultury g. Moskvyy; Dom N. V. Gogolya – memorialnyy muzey i nauchnaya biblioteka. Vikulovoy, V. P. (Ed.). Moskva, Novosibirsk: Novosibirskiy izdatelskiy dom, 144-154. [Крыстева Д. Мирская канонизация Гоголя и идеологические нарративы середины XIX века В *Гоголь и славянский мир: Шестнадцатые Гоголевские чтения.* Сб. науч. статей по материалам Международной научной конференции, Москва, 29 марта; Белград, 30 марта – 4 апреля 2016 г. Департамент культуры г. Москвы; Дом Н. В. Гоголя – мемориальный музей и научная библиотека. Под общей редакцией В. П. Викуловой. Москва, Новосибирск: Новосибирский издательский дом, 2017, 144-154].

Manolakev, H. (1999). Pushkinovite yubilei v Bulgaria. In Troev, P. (Ed.). A. S.

Pushkin i bulgarskata kultura. Sofia: Talia, 421-444. [Манолакев Хр. Пушкиновите юбилеи в България. В Троев П. (ред.) А. С. Пушкин и българската култура. София: Тилиа, 1999, 421-444].

Zagidullina, M. V. (2001). *Pushkinskiy mif v kontse XX veka*. Chelyabinsk. [Загидуллина М. В. Пушкинский миф в конце XX века. Челябинск, 2001].